

א ה ר ן פ ר י מ ן

(נפטר בארצות הברית בסיון תש"ח)

הביבליוגרפיה הישראלית, שבה מעטים בימינו מטפחיה ועוסקיה השקודים, שכלה במותו של אהרן פריימן את אחד מאחרוני הביבליוגרפים הגדולים של הדור הקודם, שעוד זכו לצקת מים על ידיו של גאון הביבליוגרפיה הישראלית ר' משה שטיינשניידר. מסורת עשירה רבת-תורה וחכמה, נחלת יהדות מזרח-ומערב, נספגה בפריימן, והיא נתבטאה במחקריהן המרובים והמסועפים במשך עשרות בשנים, שהקיפו כמעט את כל התחומים של תרבות ישראל בכל הדורות ובכל התפוצות. רבות הדרכים לחקר תרבותנו בעבר, ורוב שבילים מובילים לכך; פריימן עסק בכך בשקידה מרובה ובמסירות לאין שיעור, בהקדישו את חקירותיו לביטוי המובהק של תרבותנו — לספר העברי, על כל גלגוליו ושלבי התפתחותו.

משואת ישראל, שהתחוללה לעינינו אנו, ניתן לנו ללמוד על גירות שמד ופורענויות של קהילות ישראל באירופה בדורות עברו. עם בית-ישראל נפגעו קשה גם אוצרותיו התרבותיים והרוחניים. רוב הספרים העבריים שמלפני 400 שנה ומעלה ירדו לטמיון, ונשארו אך בטפסים מעטים, ואף אלה הודות לשקידתם של אספנים וחובבי-ספר במהלך

הדורות. מספר הספרים (אינקונבלים) העבריים, שיצאו בדפוס בימי ראשית הדפוס העברי — היינו עד שנת 1500, — נאמד במאתים (בלשונות לועז — ארבעים אלף). ברם, לא יאמן כי יסופר רוב העמל שהשקיעו דורות חוקרים בגילויים של מאתים ספרים אלה. דיינו אם נציין, כי עד לפני מאה שנה נודעו לנו רק קצת למעלה ממאה. וזכות גדולה היא לפריימן — גדול חוקרי האינקונבלים — שהעשיר את ידיעותינו בפינה זו, כאשר לא עשו רבים וטובים לפניו.

יש שכר לטירחה זו. שכן, כל דף כלישכן ספר שלם, משווה לפניך בעליל את מצבם התרבותי של יהודי אותה ארץ בה נדפס הספר. אתה למד על הטכניקה, השקידה לעטר את הספר בנוי והדר, וכיוצא בזה. למרבה הפלא היו ראשוני המדפיסים, חלוצי הספר העברי הנדפס, מרובי הישגים טכניים שלא הושגו כמוהם עד היום. כאן עומדת בראש, גם ראשונה בשורה, משפחת המדפיסים לבית סונצין, ואחריה הנוצרי נומברג. פריימן פירסם מחקרים לרוב על שני מדפיסים אלה וספריהם, כשם שהקדיש תשומת-לבו לכל מקום ומקום שהוציא דפוס קדום. שיא-פעולתו הוא אוסף הפקסימילות של האינקונבלים למיניהם וסוגיהם השונים בכל הארצות — הלא הוא ספרו המפואר „האוצר למלאכת הדפוס העברי הראשונה עד שנת ר"ס (1500)". כל העוסק, ולו גם בדרך עראי, בהתפתחות הדפוס העברי בתולדותיו, איי אפשר לו לוותר על ספר מונומנטלי זה המדגים לעיני רבים צורות-דפוס של ספרים יקרים ביותר בני ארבע מאות וחמישים שנה.

בציודו של עיסוק עיקרי זה חקר פריימן תולדות-בראשית של הדפוס העברי במדינות וקהילות שונות במערב, וכן טיפח בשקידה יתירה מקצוע שהוזנח ביותר עד ימיו — תולדות הספר העברי במזרח (איזמיר, שלונקי, קושטא ותורכיה בכלל); ערך, יחד עם ברודי, את כתב-העת הנודע לביבליוגרפיה (צייטשריפט פיר הבראישה ביבליוגרפיה).

חקר הספר העברי במערב ובמזרח היה לו לפריימן אמצעי-עזר בלבד לתולדות ישראל, בהן עסק רבות, אם במאמרים, מחקרים וספרים, ואם בשיתופו בעריכת הלכסיקון של תולדות קהילות גרמניה („גרמניה יודאיקה", יחד עם בראן ואחר-כך עם אלבונג וטיקווינסקי) וכתב-העת לתולדות היהודים בגרמניה. במיוחד היתה חביבה עליו עיר-מגוריו פרנקפורט, שלתולדותיה הקדיש רוב מרץ, וסידר בשביל ספרייתה העירונית את קטלוג היודאיקה — מהחשובים בספרי הביבליוגרפיה הישראלית.

קטלוג זה מן הראוי שנייהד עליו מעט את הדיבור.

בדרך כלל היתה ספרותנו עד המאה השמונה-עשרה עברית רובה ככולה. אולם, מאז מאה זאת גדל והלך שיעור הספרים, הקונטרסים והעתונים בלשונות לועז, שענינם יהודי, והוקדשו אם לצרכי יומיום של ישראל ואם לחקר עברנו הרחוק והקרוב. ספרות זו גדלה ועצמה לממדים, שאין הביבליוגרפיה, המצמצמת בנדפס באותיות עבריות בלבד, מספקת עוד את הצורך המדעי והאינפורמטיבי על-אודותיה אף במידה מינימלית ביותר. ואכן הרגישו בכך ראשוני הביבליוגרפים ומניחי-היסוד למקצוע זה אצלנו. עדות לכך הוא, ספרו הביבליוגרפי של יוליוס פירסט, שעם כל מגרעותיו הוא מכרה עשיר לידע הספרות הלועזית בעניני יהודים ויהדות. אף בזמן החדש נעשו קצת נסיונות בכיוון להרחבת אפקיה של הביבליוגרפיה הישראלית, אולם אלה לא חרגו מתחומם של נסיונות.

זתה הספריה העירונית בפרנקפורט, שקלטת לתוכה אוצרות ספרים גדולים במשך מאתים שנה (בין השאר — ספרותיהם של יצחק מרדכי יוסט, נ. בריל, מרצבכר ועוד), אשר כללו שפע של ספרים וקונטרסים יקרים של הזמן החדש. פריימן, הוא אשר ניסה לראשונה לרשום בקנה-מידה גדול את ספרות ה„יודאיקה" — ספרות של עם ישראל בלשונות לועז — שבספרית פרנקפורט, ובכך לרשום חלק גדול של ספרות זו. סידורו של קטלוג זה תורה גדולה היא, וראוי לכל שוחרי-ספר להפוך ולהפוך בו, שכן הרבה ילמדו מסידורו הטכני ומתכונתו העשיר והיקר.*

* וכאן המקום להעיר על מצבה של המחלקה היהודית בספריה זו אחר המלחמה העולמית השנייה. חלק ההבראיקה, לרבות כתבי-היד, נחרב כמעט כולו. חלק היודאיקה ניצל

כתביו של פריימן עשויים למלא ספריה שלמה, ואין היא ניתנת להיסקר מחוסר המצע אף בסקירה כללית. בקצרה ייאמר, כי לספרותנו העברית המדעית תרם תרומות חשובות, בין השאר — בקובץ התעודות ב"עניני שבתי צבי" ובהוצאת ספר המסע המופלא של חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א) — "ספר מעגל טוב השלם" (את המפתח לו חיבר שארו א. ת. פריימן ז"ל). בספרים אלה הראה פריימן רוב ידיעה בהליכות אחינו באירופה לפני מאות בשנים, ובקיאות מרובה בכל הספרות הנוגעת בענינים אלה.

עם עליית הנאצים יצא פריימן לניו-יורק, בה עבד בין השאר בספרייה העירונית. אולם חוטי-יצירתו כמעט שנותק. חסרה היתה לו אוירתה של פרנקפורט, יהדותה וחכמיה, ובדוחק הסתגל לאוירתה של אמריקה. בשיבה לא-טובה נפטר האחרון לבית פריימן, אשר הירבה כה לתת ולהעניק לידיעת עצמנו במאת השנים האחרונות.